

ЧЕРКАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ ГУМАНІТАРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Голова вченої ради
факультету _____

_____/_____
Протокол N ____
«__» _____ 2025

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

з підготовки до семінарських занять та самостійної роботи з СОЦІОЛОГІЇ

Рівень вищої освіти бакалаврський

Спеціальність - В10 філософія

Освітня програма - політична філософія

УДК
М54

Методичні рекомендації з підготовки до семінарських занять та самостійної роботи з СОЦІОЛОГІЇ для здобувачів освітнього ступеня «бакалавр»

за спеціальністю В10 філософія

освітня програма – політична філософія
Упорядник:

Астапова–Вязьміна О.І., канд. філос. наук, доцент кафедри філософських, політичних і психологічних студій

Рецензент: Бойко А.І., доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософських_політичних і психологічних студій

Методичні рекомендації з підготовки до семінарських занять та самостійної роботи з СОЦІОЛОГІЇ для здобувачів освітнього рівня «бакалавр» спеціальності В10 – філософія освітня програма – політична філософія всіх форм навчання

У виданні містяться відомості щодо підготовки до семінарських занять та рекомендації до самостійної роботи.

Методичні рекомендації затверджені на засіданні кафедри
Філософських, політичних і психологічних студій

Протокол N __ від «__» _____ 2025 року

Завідувач/ка кафедри _____ /_Анжела БОЙКО/
підпис ПІБ

Обговорено та рекомендовано до затвердження методичною комісією
Факультету гуманітарних технологій
«__» __.__. 2025 р., протокол N __

Голова методичної комісії факультету _____ /Алла ЛИСЕНКО/
підпис ПІБ

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1. Соціологія як наука, її предмет і методи

Соціально-культурні та наукові передумови виникнення соціології як науки. Місце соціології в системі суспільствознавства. Об'єкт і предмет соціології. Категорії та закони соціології. Загальні, спеціальні й галузеві соціологічні теорії. Емпіричні соціологічні дослідження. Фундаментальні та прикладні дослідження. Основні функції соціології як науки: пояснювальна, описова, теоретично-методологічна, інструментальна, прогностична, управлінська, культурно-просвітницька тощо. Соціологія та проблема наукового управління суспільством. Методи соціології.

Тема 2. Класичний період розвитку соціології.

Соціальна статика і соціальна динаміка О. Конта. Етапи історії суспільства і людського духу. Розвиток суспільства у теорії Г. Спенсера. Теорія соціальних інститутів Г. Спенсера. Еволюційні процеси. Структурно функціональний підхід до вивчення суспільства. Напрями психологічної соціології: індивідуалістичний, груповий, соціетарний (Уорд, Лебон, Тард). Теорія історичного розуміння Зіммеля. Дослідження рольової динаміки, динаміки соціальних груп, соціології влади, соціології конфлікту. «Метод соціології» Е. Дюркгейма, наука про соціальні факти. Матеріалістичний напрямок К. Маркса. Розуміюча соціологія та теорія соціальної дії М. Вебера.

Тема 3. Суспільство як соціальна система, його соціальна структура

Поняття суспільства. Суспільство і природа. Головні ознаки суспільства та його структурні елементи. Еволюція уявлень про суспільство як соціальну систему. Поняття суспільного життя. Біологічні, географічні, демографічні, економічні, соціокультурні засади суспільного життя. Поняття соціальних та соціетальних систем. Історичні типи суспільства: традиційне, індустріальне, модерне суспільство. Глобальні процеси сучасного суспільного розвитку: урбанізація, економічна та політична модернізація, інформаційна революція, взаємодія та взаємовплив культур та ін. Модернізаційні, трансформаційні процеси в Україні.

Поняття соціальної структури суспільства. Основні елементи соціальної структури: соціальні групи, соціальні інститути, соціальні організації, особистість. Поняття й типи соціальної мобільності.

Тема 4. Цифрове суспільство

Поява нової соціальної екосистеми. Можливості технологій для організації протестів, прискорення гонки озброєнь, створення суспільства паноптикона. Особливості поширення інформації в мережі. Соціальні меншини та поширення hate speech у мережі. Особливості поширення конспірологічних теорій. Цифрова інклюзія та ексклюзія. Моделі радикалізація та поляризації у соціальних мережах. Поляризація і демократія.

Тема 5. Соціальні інститути

Сутність соціального інституту. Типи соціальних інститутів. Роль соціальних інститутів у життєдіяльності суспільства. Умови успішного функціонування соціальних інститутів. Інституціональні елементи соціального контролю. Економічні інститути. Проблеми зайнятості населення та врегулювання конфліктів у сфері зайнятості. Політичні інститути. Функціонування політичної системи.

Тема 6. Особистість у системі соціальних зв'язків

Поняття особистості в соціології. Співвідношення понять людина, особистість, індивід, індивідуальність. Основні теоретичні концепції особистості. Типологія - особистості. Соціальний статус та соціальні ролі особистості. Співвідношення особистих та суспільних інтересів. Ціннісні орієнтації особистості. Соціалізація індивідів та її основні етапи. Структура процесу соціалізації: адаптація, інтеріоризація та формування особистісних якостей. Соціальна активність особистості: критерії, показники.

Тема 7. Соціологія сім'ї.

Сутність сім'ї та шлюбу. Історичні форми шлюбно-сімейних відносин, тенденції та перспективи їх розвитку. Типологія сучасної сім'ї. Соціологія сім'ї, її розвиток, завдання та основні поняття. Соціальні функції сім'ї. Особливості сім'ї як соціального інституту і малої групи. Криза сім'ї як соціального інституту. Шляхи зміцнення сім'ї.

Тема 8. Соціологія молоді.

Сутність, предмет, об'єкт. Функції соціології молоді. Основні поняття соціології молоді. Поняття молодь. Молодь як соціальна спільність. Специфіка молодіжної свідомості та поведінки. Проблеми економічного самовизначення, неформальних об'єднань, девіантної поведінки, дозвілля молоді. Молодіжна проблематика у вітчизняній соціології.

Тема 9. Соціологія культури

Соціологія культури, її предмет, структура та основні категорії. Поняття культури в соціології. Види культури. Форми вияву культури та їх взаємодія в житті людини. Системний аналіз сучасної культури. Ділова культура як культура нової соціальної спільності. Структурні елементи культури та їх характеристика. Соціальні функції культури.

Тема 10. Соціологія політичного життя

Політичне життя: проблема визначення. Основні складові політичного життя. Основні підходи до визначення суті політичного процесу. Класифікація політичного процесу. Політичні орієнтації суб'єктів політики і суспільних процесів. Політична участь, поведінка і діяльність. Основні форми участі громадян у політичному житті: безпосередня і опосередкована. Політична соціалізація, її елементи. Типи політичної поведінки. Типи натовпу. Виміри політичних відносин. Рівні політичної активності. Традиційний, харизматичний

формальний і неформальний авторитет. Основні риси політичного лідера. Теорії еліт та підходи до її вивчення.

Тема 11. Соціальна стратифікація суспільства

Соціальна стратифікація. Причини соціальної нерівності. Соціально-класові утворення та поляризація суспільства в Україні. Поняття соціальної групи, головні ознаки, типологія. Поняття групової ідентифікації та ідентичності. Види соціальних груп: соціально-класові, соціально-демографічні, соціально-етнічні, соціально-професійні, соціально-територіальні. Соціальна еліта. Натовп, маси, публіка.

Тема 12. Соціальна взаємодія, соціальні відносини та соціальні конфлікти

Поняття соціальної взаємодії. Особливості соціальної взаємодії на макро- та мікрорівнях. Соціальні норми як регулятори соціальної взаємодії, їх інтегративна роль. Соціальні санкції. Девіантна поведінка, її причини. Соціальні відносини: поняття, механізми формування. Відносини влади, їх соціальна роль. Соціальні конфлікти: поняття, функції. Природа, етапи, типологія соціальних конфліктів та особливості їх формування. Вирішення та попередження соціальних конфліктів.

Тема 13. Конкретно-соціологічне дослідження: поняття, види, етапи проведення

Суть соціологічної діяльності. Інформація в системі управління. Соціологічне дослідження: поняття, функції, етапи. Основні види соціологічного дослідження. Методи збору соціологічної інформації. Вимір у соціологічному дослідженні.

Тема 14. Підготовка та організація проведення соціологічних досліджень

Програма соціологічного дослідження та її компоненти. Визначення об'єкту, предмету дослідження. Роль гіпотези в соціологічному дослідженні. Теоретична та емпірична інтерпретація понять. Визначення мети і постановка завдань в соціологічному дослідженні. Розробка плану дослідження, характеристика його основних компонентів. Вибірка у соціологічному дослідженні: типи і особливості застосування. Методи збору соціологічної інформації і проведення соціологічного дослідження (опитування, його види; аналіз документів як джерело інформації; соціологічне спостереження; експеримент).

Тема 15. Аналіз та узагальнення соціологічної інформації

Обробка та аналіз соціологічної інформації (опис інформації та обчислення узагальнюючих параметрів; кореляційний і регресивний аналіз; факторний і кластерний аналіз, особливості застосування).

ТЕМИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

№ з/п	Назва теми	Кількість годин денна ф.н.
1	Соціологія як наука, її предмет і методи	2
2	Класичний період розвитку соціології	2
3	Суспільство як соціальна система, його соціальна структура	2
4	Цифрове суспільство	2
5	Соціальні інститути	2
6	Соціальна взаємодія, соціальні відносини та соціальні конфлікти	2
7	Соціологія сім'ї	2
8	Соціологія молоді	2
9	Конкретно-соціологічне дослідження: поняття, види, етапи проведення	2
10	Соціологія політичного життя	2
11	Соціальна стратифікація суспільства	2
12	Соціальна взаємодія, соціальні відносини та соціальні конфлікти	2
13	Конкретно-соціологічне дослідження: поняття, види, етапи проведення	4
14	Підготовка та організація проведення соціологічних досліджень	2
15	Аналіз та узагальнення соціологічної інформації	2

Семінар 1.

Тема 1. Соціологія як наука, її предмет і методи

Мета семінару: сформувати розуміння специфіки соціологічного знання та місця соціології серед інших наук. **Завдання:** Визначити об'єкт і предмет соціології; розкрити зміст законів та категорій; проаналізувати функції соціології.

План семінару

1. Соціологія в системі інших наук: об'єкт, предмет та структура знання.
2. Система категорій та законів соціології.
3. Основні функції соціології та їх роль у науковому управлінні суспільством.

Теми для есе/доповідей

Соціологічна уява: як особисті проблеми стають суспільними.
Роль соціологічного прогнозування в умовах воєнного стану.
Взаємозв'язок теоретичної та емпіричної соціології.

Проблемні питання

1. Чим обумовлене виникнення соціології саме у XIX столітті?
2. Чи може соціологія бути абсолютно об'єктивною і вільною від цінностей дослідника?
3. У чому полягає відмінність між соціальним об'єктом та соціологічним предметом?
4. Яка функція соціології є пріоритетною для сучасної України?

Рекомендації до самостійної роботи

Для підготовки опрацюйте класичне визначення соціології О. Контом та порівняйте його з сучасними трактуваннями. Складіть порівняльну таблицю методів соціології, зазначивши їх переваги та недоліки. Проаналізуйте, як теоретичні знання соціології допомагають у вирішенні управлінських завдань. Зверніть увагу на відмінність між фундаментальними та прикладними дослідженнями. Підготуйте приклади соціологічних опитувань, проведених у Черкаській області чи місті.

Проблемні питання для самостійної роботи

1. Як змінюється предмет соціології в умовах глобалізації?
2. Чи існують «залізні» закони соціального розвитку, чи вони мають імовірнісний характер?
3. Чому інструментальна функція соціології часто недооцінюється політиками?

Література:

1. Bruggeman J. A Sociology of Humankind: How We Are Formed by Culture, Cooperation, and Conflict (Routledge Advances in Sociology). Routledge, 2024. 228 p.
2. Соціологія: Підручник. 5-те вид., стереотипне / Затвер. МОНУ. За редакцією доктора соціологічних наук, професора В.М. Пічі. 296 с. т. 2023 р.
3. Пономаренко Т.П56 Соціологія. Курс лекцій : навчальний посібник. / Пономаренко Т. О. – Суми : ФОП Цьома С.П., 2024. – 303 с.
<https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/60bed774-5d04-4212-836b-3f9b649000ad/content>

4. Титаренко О. О. Соціологія : навчальний посібник / О. О. Титаренко. – Київ: ВД «Дакор», 2020, 210 с.

https://vpu29.rv.ua/wp-content/uploads/2025/02/sociologija_tytarenko.pdf

5. Колодій М. Соціологія та практична соціологія. Методичний посібник для здобувачів вищої освіти / Маріанна Колодій, Ужгород, 2021. – 138 с.

<https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/79067>

6. Філософсько-політичний визначник із завданнями. Philosophical and Political Dictionary with Tasks. Philosophisch-politisches Wörterbuch mit Aufgaben, / автори-упорядники : Бойко А. І., Астапова-Вязьміна О. І., Даценко В. С. та ін. ; за наук. ред. д-ра філос. наук, проф. А. Бойко ; М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. Черкаси : видавець Олександр Третяков, 2025. – 211 с.

7. Соціологія. Основи загальної, спеціальних та галузевих теорій. Підручник. Затверджено МОН України. Лукашевич М.П., Туленков М.В., Яковенко Ю.І. 544 с. т. 2024 р.

8. Соціальні очікування як чинник конструювання взаємодій в умовах суспільної нестабільності: монографія / за ред. О. Злобіної. Київ: Інститут соціології НАН України, 2025. 353 с. <https://isnasu.org.ua/publish/books.php>

9. Історія соціології. У 2-х книгах. А.О. Рахманов, С.С. Бульбенюк, Ю.М. Маленюк – Київ.: КНЕУ – 2017.

https://kneu.edu.ua/userfiles/Department_of_Administration_and_Marketing_Personn/Rakhmanov_istor.pdf

10. Історія української соціології: навчальний посібник / Батаєва Катерина та ін.; за ред. Катерини Батаєвої, Віктора Бурлачука і Віктора Степаненка. Київ, 2018. 392 с.

11. Історико-теоретичний аналіз дослідницьких програм в соціології : колективна монографія / В. Резнік, В. Степаненко; за заг. ред. В. Резніка. Київ : Інститут соціології НАН України, 2022. 249 с. URL: <https://i-soc.com.ua/assets/files/library/2022-istorikoteoretichnij-analiz-doslidnickih-program.pdf>

Семінар 2.

Тема Класичний період розвитку соціології

Мета семінару: Вивчити основні етапи становлення соціологічної думки та ключові парадигми класиків соціології. **Завдання:** Розкрити сутність позитивізму, розуміючої соціології та матеріалістичного підходу.

План семінару

1. Позитивістська лінія розвитку соціології: О. Конт та Г. Спенсер.
2. Соціологізм Е. Дюркгейма та матеріалістичне розуміння історії К. Маркса.
3. «Розуміюча соціологія» та теорія соціальної дії М. Вебера.

Теми для есе/доповідей

Органічна теорія Г. Спенсера: аналогії між біологією та суспільством.
Феномен самогубства у працях Е. Дюркгейма: соціальна природа явища.
Протестантська етика як чинник розвитку капіталізму за М. Вебером.

Проблемні питання

1. Чому О. Конт вважав соціологію «соціальною фізикою»?
2. У чому принципова відмінність між соціальною статикою та динамікою?
3. Чи актуальна сьогодні марксистська теорія класів та конфліктів?
4. Чому Вебер наполягав на необхідності «розуміння» суб'єктивного сенсу дії?

Рекомендації до самостійної роботи

Випишіть ключові поняття засновників соціології, наприклад, «аномія», «ідеальний тип», «соціальний факт». Проаналізуйте еволюційні погляди Спенсера на розвиток соціальних інститутів. Спробуйте застосувати метод Дюркгейма для аналізу будь-якого сучасного соціального явища (наприклад, моди). Порівняйте погляди Маркса та Вебера на природу соціальної нерівності. Оцініть внесок психологічного напрямку (Лебон, Тард) у розуміння поведінки натовпу.

Проблемні питання для самостійної роботи

1. Чи є актуальною сьогодні ідея О. Конта про «владу і прогрес»?
2. Які ознаки «соціального факту» Дюркгейма проявляються у цифровій культурі?
3. Як теорія «натовпу» Лебона пояснює сучасні протестні рухи?

Література:

1. Bruggeman J. A Sociology of Humankind: How We Are Formed by Culture, Cooperation, and Conflict (Routledge Advances in Sociology). Routledge, 2024. 228 p.
2. Соціологія: Підручник. 5-те вид., стереотипне / Затвер. МОНУ. За редакцією доктора соціологічних наук, професора В.М. Пічі. 296 с. т. 2023 р.
3. Пономаренко Т.П.56 Соціологія. Курс лекцій : навчальний посібник. / Пономаренко Т. О. – Суми : ФОП Цьома С.П., 2024. – 303 с. <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/60bed774-5d04-4212-836b-3f9b649000ad/content>
4. Титаренко О. О. Соціологія : навчальний посібник / О. О. Титаренко. – Київ: ВД «Дакор», 2020, 210 с. https://vpu29.rv.ua/wp-content/uploads/2025/02/sociologija_tytarenko.pdf
5. Колодій М. Соціологія та практична соціологія. Методичний посібник для здобувачів вищої освіти / Маріанна Колодій, Ужгород, 2021. – 138 с. <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/79067>

6. Соціологія. Основи загальної, спеціальних та галузевих теорій. Підручник. Затверджено МОН України. Лукашевич М.П., Туленков М.В., Яковенко Ю.І. 544 с. т. 2024 р.

7. Теоретики світової соціології: життя та творчий спадок. (Путівник портретною галереєю Інституту соціології НАН України); за ред. акад. НАН України, проф., д.е.н. В.Ворони. – Київ: Інститут соціології НАН України, 2015. — 301 с.

8. Історія української соціології. XIX-XXI: навчальний посібник / за редакцією В. П. Степаненка і К. В. Батаєвої. Київ: Інститут соціології НАН України, 2023. 566 с. <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi79/0059328.pdf>

9. Ukrainian Sociology in the XXI Century: Theory, Methods, Research Results / edited by Vil Bakirov, Yevhen Golovakha. Kharkiv : V.N.Karazin Kharkiv National University, 2018. 560 p.

10. Глобальні та локальні кризи: переосмислюючи українське суспільство : матеріали Міжнародних соціологічних читань пам'яті Н. В. Паніної / За наук. ред. Є. І. Головахи, О. Г. Стегнія, О. О. Максименко. Київ : Інститут соціології НАН України, 2021. 170 с. URL: https://i-soc.com.ua/assets/files/library/global_and_local_crises.pdf

Семінар 3.

Тема Семінару як соціальна система, його соціальна структура

Мета семінару: Розкрити системний характер суспільства та закономірності його структурної організації. **Завдання:** Визначити ознаки суспільства; проаналізувати типи соціальних систем та види мобільності.

План семінару

1. Суспільство як самодостатня система: ознаки та структурні елементи.
2. Типологія суспільств: від традиційного до інформаційного.
3. Соціальна структура та соціальна мобільність: поняття та види.

Теми для есе/доповідей

Інформаційна революція як чинник трансформації сучасного суспільства.
Проблеми та перспективи модернізації українського суспільства.
Соціальні ліфти у сучасному світі: як працює мобільність сьогодні.

Проблемні питання

1. Чи може суспільство існувати без чітко вираженої структури?
2. У чому полягає конфлікт між глобалізацією та національною ідентичністю суспільств (на прикладі України та іншої європейської країни)?
3. Чому в деяких суспільствах соціальні ліфти «блокуються»?
4. Які елементи традиційного суспільства зберігаються в сучасній Україні?

Рекомендації до самостійної роботи

Намалюйте схему соціальної структури суспільства, включивши в неї групи, інститути та організації. Проаналізуйте власний родовід з позиції міжпоколінної соціальної мобільності. Проаналізуйте концепцію «глобального села» та її прояви

у сучасному житті України. Складіть перелік основних викликів модернізації для України на сучасному етапі. Ознайомтеся з працями П. Сорокіна щодо теорії соціальної стратифікації та мобільності.

Проблемні питання для самостійної роботи

1. Як демографічна ситуація впливає на стійкість соціальної системи? Наведіть приклади
2. Чи є цифрова нерівність новим типом соціальної структури?
3. Чому процеси урбанізації можуть мати деструктивний вплив на соціальні зв'язки?

Література:

1. Українська соціологічна думка в пошуках шляхів соціально-економічного розвитку. Матеріали соціологічних читань пам'яті академіка НАН України В. М. Ворони / За наук. ред. В. В. Смакоти і О. О. Іваненко. – Київ: Інститут соціології НАН України, 2024. – 103 с. <https://isnasu.org.ua/publish/book.php?id=2024-ukrainska-sociologichna-dumka-v-poshukah-shlyahiv-rozvytku>

2. Історико-теоретичний аналіз дослідницьких програм в соціології : колективна монографія / В. Резнік, В. Степаненко; за заг. ред. В. Резніка. Київ : Інститут соціології НАН України, 2022. 249 с. URL: <https://i-soc.com.ua/assets/files/library/2022-istorikoteoretichnij-analiz-doslidnickih-program.pdf>

3. Bruggeman J. A Sociology of Humankind: How We Are Formed by Culture, Cooperation, and Conflict (Routledge Advances in Sociology). Routledge, 2024. 228 p.

4. Соціологія: Підручник. 5-те вид., стереотипне / Затвер. МОНУ. За редакцією доктора соціологічних наук, професора В.М. Пічі. 296 с. т. 2023 р.

5. Пономаренко Т.П56 Соціологія. Курс лекцій : навчальний посібник. / Пономаренко Т. О. – Суми : ФОП Цьома С.П., 2024. – 303 с. <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/60bed774-5d04-4212-836b-3f9b649000ad/content>

6. Титаренко О. О. Соціологія : навчальний посібник / О. О. Титаренко. – Київ: ВД «Дакор», 2020, 210 с.

https://vpu29.rv.ua/wp-content/uploads/2025/02/sociologija_tytarenko.pdf

6. Колодій М. Соціологія та практична соціологія. Методичний посібник для здобувачів вищої освіти / Маріанна Колодій, Ужгород, 2021. – 138 с.

<https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/79067>

Семінар 4.

Тема Цифрове суспільство

Мета семінару: Проаналізувати вплив цифрових технологій на трансформацію соціальних відносин та інститутів. **Завдання:** Розглянути поняття «цифрової екосистеми»; вивчити ризики поляризації та радикалізації в мережі.

План семінару

1. Соціальні мережі як простір нової соціальної екосистеми.
2. Цифрова інклюзія та ексклюзія: нові форми нерівності.
3. Феномени мережевої комунікації: hate speech, конспірологія, поляризація.

Теми для есе/доповідей

Суспільство паноптикона: чи можлива приватність у цифрову епоху?
Ехо-камери у соціальних мережах та їх вплив на демократичні процеси.
Культура скасування (cancel culture) як інструмент соціального контролю.

Проблемні питання

1. Чи сприяють соціальні мережі реальному демократичному діалогу, чи лише імітують його?
2. Чому конспірологічні теорії поширюються в мережі швидше за наукові факти?
3. Як «цифрова ексклюзія» впливає на доступ до соціальних благ?
4. Хто несе відповідальність за hate speech: платформа чи користувач?

Рекомендації до самостійної роботи

Проведіть міні-моніторинг своєї стрічки новин на предмет наявності «інформаційних бульбашок». Вивчіть поняття «цифрового сліду» та його вплив на майбутню кар'єру особистості. Наведіть приклади використання цифрових інструментів для організації соціальних протестів у світі. Проаналізуйте, які соціальні групи в Україні найбільше страждають від цифрової нерівності. Ознайомтеся з механізмами роботи алгоритмів рекомендацій у популярних соцмережах.

Проблемні питання для самостійної роботи

1. Як цифрова радикалізація впливає на національну безпеку?
2. Чи є «цифровий детокс» формою соціального протесту?
3. Яким чином штучний інтелект змінює структуру соціальних взаємодій?

Література:

1. Колодій М. Соціологія та практична соціологія. Методичний посібник для здобувачів вищої освіти / Маріанна Колодій, Ужгород, 2021. – 138 с.

<https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/79067>

2. Бойко Н. Інтернет як соціальний ресурс демократизації сучасного українського суспільства : монографія. – Київ: Інститут соціології НАН України, 2020. – 256 с.

<https://isnasu.org.ua/assets/files/books/soc-ps/monografiyabojkonl-internet.pdf>

3. Coeckelbergh M. **Connecting the dots in trustworthy Artificial Intelligence: From AI principles, ethics, and key requirements to responsible AI systems and regulation** <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1566253523002129>
4. Campos S., Laurent R. A Definition of General-Purpose AI Systems: Mitigating Risks from the Most Generally Capable Models. 2023. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4423706>
5. Yuval Noah Harari argues that AI has hacked the operating system of human civilisation <https://www.economist.com/by-invitation/2023/04/28/yuval-noah-harari-argues-that-ai-has-hacked-the-operating-system-of-human-civilisation>
6. Coeckelbergh M. AI Ethics Pp.248. 2020.

Семінар 5.

Тема Соціальні інститути

Мета семінару: Вивчити механізми інституціоналізації та роль інститутів у забезпеченні стабільності суспільства. **Завдання:** Класифікувати соціальні інститути; розглянути функції економічних та політичних інститутів.

План семінару

1. Сутність та ознаки соціального інституту. Процес інституціоналізації.
2. Економічні інститути: власність, ринок, праця. Проблеми зайнятості.
3. Політичні інститути: держава, партії, право.

Теми для есе/доповідей

Дисфункції соціальних інститутів у сучасному суспільстві.
Трансформація інституту освіти в умовах цифровізації.
Тіньова економіка як неформальний соціальний інститут.

Проблемні питання

1. Чому деякі соціальні практики стають інститутами, а інші – ні?
2. Що відбувається з суспільством, коли ключові інститути втрачають довіру?
3. Як інститут держави взаємодіє з інститутом громадянського суспільства?
4. Чи можуть неформальні інститути (традиції, кумівство) бути ефективнішими за формальні?

Рекомендації до самостійної роботи

Складіть список п'яти основних інститутів вашого повсякденного життя та опишіть їхні функції. Дослідіть процес виникнення нового соціального інституту (наприклад, інституту дистанційного навчання). Проаналізуйте причини інституційного конфлікту на прикладі будь-якої реформи в Україні. Вивчіть механізми соціального контролю, які застосовуються різними інститутами. Ознайомтеся з поняттям «інституційної пастки».

Проблемні питання для самостійної роботи

1. Як глобалізація послаблює національні соціальні інститути?

2. Чи є корупція стійким неформальним інститутом?
3. Чому інститут релігії зберігає свій вплив у секулярному світі?

Література:

1. Bruggeman J. A Sociology of Humankind: How We Are Formed by Culture, Cooperation, and Conflict (Routledge Advances in Sociology). Routledge, 2024. 228 p.
2. Соціологія: Підручник. 5-те вид., стереотипне / Затвер. МОНУ. За редакцією доктора соціологічних наук, професора В.М. Пічі. 296 с. т. 2023 р.
3. Пономаренко Т. Соціологія. Курс лекцій : навчальний посібник. / Пономаренко Т. О. – Суми : ФОП Цьома С.П., 2024. – 303 с. <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/60bed774-5d04-4212-836b-3f9b649000ad/content>
4. Титаренко О. О. Соціологія : навчальний посібник / О. О. Титаренко. – Київ: ВД «Дакор», 2020, 210 с. https://vpu29.rv.ua/wp-content/uploads/2025/02/sociologija_tytarenko.pdf
5. Колодій М. Соціологія та практична соціологія. Методичний посібник для здобувачів вищої освіти / Маріанна Колодій, Ужгород, 2021. – 138 с. <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/79067>
6. Філософсько-політичний визначник із завданнями. Philosophical and Political Dictionary with Tasks. Philosophisch-politisches Wörterbuch mit Aufgaben, / автори-упорядники : Бойко А. І., Астапова-Вязьміна О. І., Даценко В. С. та ін. ; за наук. ред. д-ра філос. наук, проф. А. Бойко ; М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. Черкаси : видавець Олександр Третьяков, 2025. – 211 с.
7. Кубальський О. Н. Демократизація науки і суспільства у глобальних умовах соціальної турбулентності. Мультиверсум. Філософський альманах. 2023. Вип. 1 (177). С. 27–37. URL: <https://cutt.ly/cwjKhchn>
8. Українська соціологічна думка в пошуках шляхів соціально- економічного розвитку. Матеріали соціологічних читань пам'яті академіка НАН України В. М. Ворони / За наук. ред. В. В. Смакоти і О. О. Іваненко. – Київ: Інститут соціології НАН України, 2024. – 103 с. <https://isnasu.org.ua/publish/books.php>
9. Соціальні очікування як чинник конструювання взаємодій в умовах суспільної нестабільності: монографія / за ред. О. Злобіної. Київ: Інститут соціології НАН України, 2025. 353 с. <https://isnasu.org.ua/publish/books.php>
10. Дембіцький С., Головаха Є., Степаненко В. Стресові стани населення України в контексті війни: досвід соціологічного вивчення. – Київ: Інститут соціології НАН України, 2025. – 180 с. https://chtyvo.org.ua/authors/Holovakha_Yevhen/Stresovi_stany_naselennia_Ukrainy_v_konteksti_viiny_dosvid_sotsiologichnoho_vyvchennia/

Семінар 6

Тема Особистість у системі соціальних зв'язків

Мета семінару: Розкрити механізми взаємодії індивіда та суспільства через процеси соціалізації та виконання ролей. **Завдання:** Розрізнити поняття «людина», «особистість», «індивід»; вивчити етапи соціалізації.

План семінару

1. Соціологічний підхід до розуміння особистості: статуси та ролі.
2. Процес соціалізації: етапи, агенти, структура (адаптація, інтеріоризація).
3. Ціннісні орієнтації та соціальна активність особистості.

Теми для есе/доповідей

Рольовий конфлікт сучасної людини: як поєднати непок'єднане.
Криза ідентичності в епоху соціальних мереж.
Ресоціалізація дорослих у світі, що швидко змінюється».

Проблемні питання

1. Що більше впливає на особистість: біологічна спадковість чи соціальне оточення?
2. Чи можлива повна свобода особистості від суспільних норм?
3. Які агенти соціалізації (сім'я, школа, медіа) є найвпливовішими сьогодні?
4. У чому полягає небезпека «надмірної соціалізації»?

Рекомендації до самостійної роботи

Складіть свою статусну карту (опишіть ваші приписані та досягнуті статуси). Проаналізуйте рольовий конфлікт, з яким ви стикалися особисто (наприклад, роль студента та роль працівника). Виберіть одного «значущого іншого», який найбільше вплинув на ваші цінності, та опишіть цей процес. Дослідіть відмінності між первинною та вторинною соціалізацією. Сформулюйте власну типологію особистості на основі спостережень за оточенням.

Проблемні питання для самостійної роботи

1. Як цифрова ідентичність співвідноситься з реальною особистістю?
2. Чому процес соціалізації триває протягом усього життя?
3. Чи може особистість змінити соціальну структуру, в якій вона перебуває?

Література:

1. Bruggeman J. A Sociology of Humankind: How We Are Formed by Culture, Cooperation, and Conflict (Routledge Advances in Sociology). Routledge, 2024. 228 p.
2. Соціологія: Підручник. 5-те вид., стереотипне / Затвер. МОНУ. За редакцією доктора соціологічних наук, професора В.М. Пічі. 296 с. т. 2023 р.
3. Пономаренко Т.П56 Соціологія. Курс лекцій : навчальний посібник. / Пономаренко Т. О. – Суми : ФОП Цьома С.П., 2024. – 303 с.
<https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/60bed774-5d04-4212-836b-3f9b649000ad/content>

4. Титаренко О. О. Соціологія : навчальний посібник / О. О. Титаренко. – Київ: ВД «Дакор», 2020, 210 с.

https://vpu29.rv.ua/wp-content/uploads/2025/02/sociologija_tytarenko.pdf

5. Колодій М. Соціологія та практична соціологія. Методичний посібник для здобувачів вищої освіти / Маріанна Колодій, Ужгород, 2021. – 138 с.

<https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/79067>

6. Астапова-Вязьміна О.І. Логіка факту Л. Витгенштайна як епістемічний стан (ілюстрація на прикладі корупції), 2024

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v051.2024.1>

7. Соціологія. Основи загальної, спеціальних та галузевих теорій. Підручник. Затверджено МОН України. Лукашевич М.П., Туленков М.В., Яковенко Ю.І. 544 с. т. 2024 р.

8. Теоретики світової соціології: життя та творчий спадок. (Путівник портретною галереєю Інституту соціології НАН України); за ред. акад. НАН України, проф., д.е.н. В.Ворони. – Київ: Інститут соціології НАН України, 2015. — 301 с.

Семінар 7

Тема Соціологія сім'ї

Мета семінару: Проаналізувати стан та тенденції розвитку сім'ї як соціального інституту та малої групи. **Завдання:** Розглянути історичні типи шлюбу; вивчити функції сім'ї та причини її сучасної кризи.

План семінару

1. Сім'я як соціальний інститут та мала група: сутність та функції.
2. Типологія та історичні форми шлюбно-сімейних відносин.
3. Сучасна криза сім'ї: причини, прояви та шляхи зміцнення.

Теми для есе/доповідей

Альтернативні форми шлюбу в сучасному суспільстві: за і проти.
Вплив економічних чинників на народжуваність та стабільність сім'ї.
Дистанційне батьківство та трансформація виховної функції.

Проблемні питання

1. Чому в сучасному світі відбувається перехід від багатодітної сім'ї до нуклеарної?
2. Чи є зростання кількості розлучень ознакою занепаду чи трансформації інституту сім'ї?
3. Які функції сім'ї сьогодні успішно перебирають на себе інші інститути (держава, ринок)?
4. Як гендерна рівність змінює внутрішньосімейну структуру влади?

Рекомендації до самостійної роботи

Складіть порівняльну характеристику патріархальної та егалітарної сім'ї. Проаналізуйте статистику розлучень та укладання шлюбів в Україні за останні 10

років. Опишіть соціальні наслідки «дистанційного шлюбу» (наприклад, у сім'ях мігрантів). Розгляньте роль релігійних та правових норм у регулюванні сімейних відносин. Сформулюйте власні 5 пропозицій щодо державної сімейної політики.

Проблемні питання для самостійної роботи

1. Чи збережеться сім'я у майбутньому як обов'язковий елемент суспільства?
2. Як соціальні мережі впливають на знайомства та міцність шлюбних зв'язків?
3. У чому полягає специфіка конфліктів у молодих сім'ях?

Література:

1. Ляшенко Н.О., Семке Н.М. Соціологія сім'ї: конспект лекцій для студентів спеціальності 054 «Соціологія» ч.І/ Н.О. Ляшенко, Н.М.Семке. – Харків :НТУ «ХП», 2018. <https://web.kpi.kharkov.ua/sp/wp-content/uploads/sites/95/2024/01/Kontent-lnktsij-1-Sotsiologiya-simy.pdf>
2. Степико В. П., Хоменко Н. В., Черній Л. В. Соціологія сім'ї: навчально-методичний посібник/ В. П. Степико, Н. В. Хоменко, Л. В. Черній. – Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. – 197 с. <https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7634910c-796d-4211-9cc2-8d39857a89bd/content>
3. Соціологія сім'ї та шлюбу [Електронний ресурс] : навч.-метод. посіб. / О. Каретна, Є. Прохоренко, М. Яценко ; НУ «ОЮА». – Одеса : Фенікс, 2023. – 94 с. – (Сер. «Навч.-метод. посібники»). – Режим доступу: <https://doi.org/10.32837/11300.25948>

Семінар 8.

Тема Соціологія молоді

Мета семінару: Визначити специфіку молоді як особливої соціально-демографічної групи та її роль у суспільстві. **Завдання:** Вивчити проблеми самовизначення молоді; проаналізувати девіантну поведінку та неформальні об'єднання.

План семінару

1. Молодь як об'єкт соціологічного аналізу: вікові межі та соціальний статус.
2. Проблеми економічного самовизначення та працевлаштування молоді.
3. Молодіжні субкультури, неформальні об'єднання та девіантна поведінка.

Теми для есе/доповідей

Молодіжний екстремізм: причини виникнення та методи профілактики.
Покоління Z та Alpha: соціологічний портрет нових виборців та працівників.
Проблема «відтоку мізків» серед української молоді.

Проблемні питання

1. Чи є молодь самостійним суб'єктом політики чи інструментом у руках дорослих?

2. Чому молодіжні субкультури стають менш помітними в офлайн-просторі?
3. Які чинники найбільше впливають на формування девіантної поведінки молоді сьогодні?
4. Як змінилося поняття «успіху» у свідомості сучасних молодих людей?

Рекомендації до самостійної роботи

Проведіть опитування серед 5-ти однолітків щодо їхніх життєвих пріоритетів. Дослідіть історію однієї молодіжної субкультури (наприклад, панків або кіберпанків) та її соціальні гасла. Проаналізуйте ринок праці для молоді у вашому місті: які бар'єри існують для першого працевлаштування? Ознайомтеся з програмами державної підтримки молоді в Україні. Підготуйте повідомлення про роль молоді у цифрових трансформаціях суспільства.

Проблемні питання для самостійної роботи

1. Чи можна вважати «віртуальну залежність» головною соціальною проблемою молоді?
2. Як розрив між поколіннями впливає на передачу культурних цінностей?
3. Чому молодь частіше обирає неформальні форми політичної участі?

Література:

1. Конспект лекцій з дисципліни «Соціологія молоді» для студентів спеціальності «Соціологія». укл.: Мачуліна І. І. – Дніпродзержинськ, ДДТУ, 2013. – 92 с. <https://www.dstu.dp.ua/Portal/Data/7/15/7-15-kl47.pdf>
2. конспект лекції «молодіжна проблематика та розвиток досліджень молоді в США, Західній Європі, СРСР, Росії та Україні (історичний екскурс)» <https://socio.karazin.ua/resources/76f7c86089ef0750e49ee88684833f0f.pdf>
3. Długosz P. POLISH SOCIOLOGY OF YOUTH AND ITS MAIN FIELDS OF RESEARCH Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. 2015. Випуск 9. С. 222–229. <https://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/sociology/article/view/1453>
4. Українське суспільство в умовах війни. Рік 2024: Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головаха, член.-кор. НАН України, д. соц. н. С. Дембіцького. Київ: Інститут соціології НАН України, 2024. 450 с. <https://isnasu.org.ua/publish/books.php>
5. Українська соціологічна думка в пошуках шляхів соціально- економічного розвитку. Матеріали соціологічних читань пам'яті академіка НАН України В. М. Ворони / За наук. ред. В. В. Смакоти і О. О. Іваненко. – Київ: Інститут соціології НАН України, 2024. – 103 с. <https://isnasu.org.ua/publish/books.php>
6. Соціальні очікування як чинник конструювання взаємодій в умовах суспільної нестабільності: монографія / за ред. О. Злобіної. Київ: Інститут соціології НАН України, 2025. 353 с. <https://isnasu.org.ua/publish/books.php>
7. Дембіцький С., Головаха Є., Степаненко В. Стресові стани населення України в контексті війни: досвід соціологічного вивчення. – Київ: Інститут соціології НАН України, 2025. – 180 с.

https://chtyvo.org.ua/authors/Holovakha_Yevhen/Stresovi_stany_naselennia_Ukrainy_v_konteksti_viiny_dosvid_sotsiologichnoho_vyvchennia/

8. Життєтворчість як життєстійкість – Україна і українці в роки війни: Матеріали круглого столу з нагоди 100-річчя від дня народження Л. В. Сохань 29 листопада 2024 року / За науковою редакцією О. Злобіної, М. Паращевіна. Київ: Інститут соціології НАН України, 2025. 138 с. <https://isnasu.org.ua/publish/books.php>

9. Пономаренко Т. О., Івах М. В. Молода сім'я в Україні: тенденції та виклики (філософський аналіз). World trends, realities and accompanying problems of development : Proceedings of the 14th International scientific and practical conference (Copenhagen, Denmark, December 19–22, 2023). Copenhagen, Denmark: International Science Group, 2023. P. 295–298. URL: https://isg-konf.com/uk/world-trends-realities-and-accompanying-problems-of-development/?utm_source=eSputnik-promo&utm_medium=email&utm_campaign=UA-Sbornik_materialov_konferencii_dostupen&utm_content=1580531599

10. Пономаренко Т. О., Левченко А. А. Виклики у сфері вищої освіти в період воєнного стану: філософський аналіз. Виклики толерантності в умовах російської воєнної агресії : матеріали Всеукраїнської науково-дискусійної платформи, яка приурочена до Міжнародного дня толерантності (м. Кропивницький, 16 листопада 2023 року). Кропивницький : ДонДУВС, 2023. С. 206–209. URL: <https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2023/11/zbirnyk-16.11.2023.pdf>

Семінар 9

Тема Соціологія культури

Мета семінару: Вивчити культуру як систему смислів та регуляторів соціального життя. **Завдання:** Розкрити структуру культури; проаналізувати функції культури; вивчити специфіку ділової культури.

План семінару

1. Поняття культури в соціології: цінності, норми, символи.
2. Види та форми культури (масова, елітарна, народна; субкультури та контркультури).
3. Соціальні функції культури та роль ділової культури у сучасному світі.

Теми для есе/доповідей

Масова культура: деградація чи демократизація смаку?.

Культурний імперіалізм в епоху глобальних медіа.

Етика штучного інтелекту як новий елемент сучасної культури.

Проблемні питання

1. Чи може культура існувати поза соціальною взаємодією?
2. Як культурні норми обмежують або, навпаки, стимулюють розвиток особистості?
3. Чому виникають культурні конфлікти всередині одного суспільства?
4. Чи є «цифрова культура» окремим видом культури чи лише інструментом?

Рекомендації до самостійної роботи

Наведіть приклади артефактів, знаків та символів сучасної української культури. Складіть порівняльну таблицю масової та елітарної культури на прикладі кінематографа. Дослідіть поняття «культурного шоку» та способи його подолання при міграції. Опишіть елементи корпоративної культури будь-якої відомої компанії. Проаналізуйте, як соціальні санкції підтримують виконання культурних норм.

Проблемні питання для самостійної роботи

1. Яким чином культура впливає на економічний розвиток країни?
2. Чи можливе створення єдиної глобальної культури?
3. Чому деякі культурні цінності стають архаїчними, а інші живуть тисячоліттями?

Література:

1. Соціологія культури: навчальний посібник. видання 2-ге, стереотипне // О.М. Семашко, В.М. Піча, О.І. Погорілий та ін.; за ред. О.М. Семашка, В.М. Пічі. – Львів: «Новий Світ – 2000», 2024. – 352 с.
2. Юрій М.Ф. Соціологія культури. К., Кондор. 2025. 304 с.
3. Семашко О.М., Піча В.М. Соціологія культури. 2024. 334 с.
4. Болотова В.О. Соціологія культури : конспект лекцій для студентів спеціальності 054 «Соціологія»/ В.О. Болотова. – Харків : НТУ«ХП», 2017. – 104 с.
<https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/6997b404-79bb-4153-8a27-cbc8ff140ca4/content>
5. Дембіцький С., Головаха Є., Степаненко В. Стресові стани населення України в контексті війни: досвід соціологічного вивчення. – Київ: Інститут соціології НАН України, 2025. – 180 с.
https://chtyvo.org.ua/authors/Holovakha_Yevhen/Stresovi_stany_naselennia_Ukrainy_v_konteksti_viiny_dosvid_sotsiologichnoho_vyvchennia/
6. Життєтворчість як життєстійкість – Україна і українці в роки війни: Матеріали круглого столу з нагоди 100-річчя від дня народження Л. В. Сохань 29 листопада 2024 року / За науковою редакцією О. Злобіної, М. Паращевіна. Київ: Інститут соціології НАН України, 2025. 138 с. <https://isnasu.org.ua/publish/books.php>

Семінар 10

Тема Соціологія політичного життя

Мета семінару: Проаналізувати механізми функціонування політики як соціальної сфери. **Завдання:** Вивчити типи політичної участі; розглянути теорії еліт та лідерства; проаналізувати поведінку натовпу.

План семінару

1. Політичний процес: суб'єкти, форми участі та поведінки.
2. Політичне лідерство та еліти: традиційне, харизматичне та легальне панування (за М. Вебером).

3. Політична соціалізація та психологія мас (типи натовпу).

Теми для есе/доповідей

Цифрова демократія: як соціальні мережі змінюють виборчі процеси.
Популізм як стратегія сучасних політичних лідерів.
Теорії еліт (Парето, Моска, Міхельс) та їх актуальність для України.

Проблемні питання

1. Чому люди добровільно відмовляються від політичної участі (абсентеїзм)?
2. Чи може харизматичний лідер бути ефективним у демократичному суспільстві?
3. Чим відрізняється поведінка людини у натовпі від її індивідуальної поведінки?
4. Як медіа маніпулюють політичними орієнтаціями громадян?

Рекомендації до самостійної роботи

Складіть портрет сучасного політичного лідера, використовуючи веберівську типологію авторитету. Опишіть основні етапи вашої власної політичної соціалізації (хто вплинув на ваші погляди?). Дослідіть різницю між «публікою» та «натовпом» за Г. Тардом. Проаналізуйте функції політичної опозиції у стабільній соціальній системі. Вивчіть механізми лобювання інтересів як форму політичної участі.

Проблемні питання для самостійної роботи

1. Чи є «диванний активізм» у соцмережах реальною формою політичної участі?
2. Чому еліти схильні до замкненості (олігархізації)?
3. Як рівень політичної культури впливає на стабільність держави?

Література:

1. Соціологія політики: Підручник / За ред. В.А. Полторака, О.В. Петрова, А.В. Толстоухова. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2010. – 244 с.

<https://socio.karazin.ua/resources/5daf7f46b8ac1198931e705d5dcaafb7.pdf>

2. Горський С.В. Предмет соціології політики: актуальне наповнення
DOI <https://doi.org/10.24195/24149616.2020-5.1>

3. Соціологія і політологія : курс лекцій для здобувачів початкового (короткий цикл) рівня вищої освіти ОПП «Туризм» спеціальності 242 «Туризм» денної форми

здобуття вищої освіти / уклад. Т. М. Борко. Миколаїв : МНАУ, 2023. 161 с.

<https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/14368/1/sociologiya-i-politologiya-kurs-lekcij-242-mb.pdf>

4. Орос О.Б., Афанасьєв Д.М. Методичні рекомендації до проведення практичних занять та організації самостійної роботи студентів спеціальності 054 «Соціологія». Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2021. 22 с.

<https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/52879>

5. Дембіцький С., Головаха Є., Степаненко В. Стресові стани населення України в контексті війни: досвід соціологічного вивчення. – Київ: Інститут соціології НАН України, 2025. – 180 с. https://chtyvo.org.ua/authors/Holovakha_Yevhen/Stresovi_stany_naselennia_Ukrainy_v_konteksti_viiny_dosvid_sotsiologichnoho_vyvchennia/

6. Життєтворчість як життєстійкість – Україна і українці в роки війни: Матеріали круглого столу з нагоди 100-річчя від дня народження Л. В. Сохань 29 листопада 2024 року / За науковою редакцією О. Злобіної, М. Паращевіна. Київ: Інститут соціології НАН України, 2025. 138 с. <https://isnasu.org.ua/publish/books.php>

Семінар 11

Тема Соціальна стратифікація суспільства

Мета семінару: Вивчити причини та форми соціальної нерівності в суспільстві.

Завдання: Визначити критерії стратифікації; проаналізувати типологію груп; розкрити поняття ідентичності.

План семінару

1. Соціальна стратифікація: поняття, критерії та історичні типи (касти, стани, класи).
2. Соціальні групи: типологія, ознаки та групова ідентичність.
3. Соціальна структура сучасної України: проблеми поляризації та формування середнього класу.

Теми для есе/доповідей

Середній клас як гарант стабільності суспільства: соціологічний аспект.

Нова бідність у цифрову епоху: хто потрапляє до андеркласу?

Скляна стеля: гендерна та етнічна стратифікація на ринку праці.

Проблемні питання

1. Чи є соціальна нерівність неминучою та корисною для розвитку суспільства?
2. Чим відрізняється класова стратифікація від станової?
3. Як групова ідентичність допомагає або заважає соціальній інтеграції?
4. Чому в Україні спостерігається значна поляризація між багатими та бідними?

Рекомендації до самостійної роботи

Побудуйте «стратифікаційну піраміду» сучасного українського суспільства за власним баченням. Проаналізуйте, які чинники (освіта, дохід, влада) є вирішальними для вашого оточення при визначенні статусу людини. Дослідіть поняття «символічного капіталу» П. Бурдьє. Складіть список ознак, за якими ви ідентифікуєте себе з певною соціальною групою. Ознайомтеся з теорією конфлікту Дарендорфа щодо стратифікації.

Проблемні питання для самостійної роботи

1. Чи може вища освіта гарантувати перехід у вищу страту в сучасних умовах?
2. Як професійна ідентичність змінюється під впливом автоматизації праці?
3. Чому натовп часто сприймається як загроза соціальному порядку?

Література:

Семінар 12

Тема Соціальна взаємодія, соціальні відносини та соціальні конфлікти

Мета семінару: Розкрити динаміку соціального життя через процеси взаємодії та конфліктів. **Завдання:** Вивчити теорії взаємодії; проаналізувати природу девіації та стадії розвитку конфлікту.

План семінару

1. Соціальна взаємодія: рівні, типи та норми-регулятори.
2. Соціальний контроль та девіантна поведінка (причини та типи санкцій).
3. Соціальний конфлікт: структура, функції, етапи та методи вирішення.

Теми для есе/доповідей

Теорія обміну Дж. Хоманса: чи все у взаємодії є вигодою?
Конструктивна роль конфлікту у розвитку соціальної групи.
Кібербулінг як специфічна форма девіантної взаємодії.

Проблемні питання

1. Чому люди дотримуються соціальних норм навіть тоді, коли за ними ніхто не спостерігає?
2. Чи є девіація завжди негативним явищем для суспільства?
3. Як відрізнити «відносини влади» від «соціального партнерства»?
4. Чи можливе повне усунення конфліктів із життя суспільства?

Рекомендації до самостійної роботи

Наведіть приклади позитивних та негативних санкцій, з якими ви стикаєтесь у навчанні. Опишіть будь-який реальний конфлікт, свідком якого ви були, за схемою: сторони, предмет, інцидент, ескалація. Проаналізуйте причини девіантної поведінки молоді у вашому місті (за концепцією аномії Мертона). Спробуйте застосувати техніку «компромісу» або «співпраці» у розв'язанні дрібного побутового конфлікту. Вивчіть поняття «соціального капіталу» як ресурсу взаємодії.

Проблемні питання для самостійної роботи

1. Як цифровізація змінює етикет соціальної взаємодії?
2. Чи є протест формою соціальної взаємодії чи її розривом?
3. Чому деякі конфлікти стають «замороженими» на десятиліття?

Література:

Семінар 13

Тема Конкретно-соціологічне дослідження (КСД)

Мета семінару: Ознайомити зі змістом та етапами соціологічного дослідження як інструменту пізнання. **Завдання:** Визначити види КСД; розглянути методи збору інформації; зрозуміти роль вимірювання.

План семінару

1. Суть соціологічної діяльності: від інформаційного запиту до звіту.
2. Основні види соціологічних досліджень (розвідувальне, описове, аналітичне).
3. Методи збору соціологічної інформації: загальний огляд.

Теми для есе/доповідей

Етичні дилеми у роботі соціолога-практика.

Big Data проти традиційних соціологічних опитувань: хто переможе?

Маніпуляції соціологічними даними під час виборчих кампаній.

Проблемні питання

1. Чи може одне дослідження бути одночасно фундаментальним і прикладним?
2. У чому полягає складність вимірювання суб'єктивних думок та емоцій?
3. Чому результати різних соціологічних служб на одну тему можуть відрізнятися?
4. Чи завжди велика кількість респондентів гарантує точність результату?

Рекомендації до самостійної роботи

Знайдіть у медіа результати будь-якого соціологічного опитування та проаналізуйте, чи вказано там метод збору даних та похибку. Опишіть відмінність між соціологічним опитуванням та журналістським бліц-інтерв'ю. Складіть перелік тем, які найкраще досліджувати методом спостереження. Ознайомтеся з поняттям «репрезентативності» даних. Подумайте, які методи збору інформації були б найефективнішими для вивчення проблем студентства.

Проблемні питання для самостійної роботи

1. Як забезпечити анонімність респондентів в онлайн-дослідженнях?
2. Чому люди часто дають «соціально схвалювані» відповіді замість чесних?
3. Чи може штучний інтелект повністю замінити інтерв'юера?

Література:

1. Історико-теоретичний аналіз дослідницьких програм в соціології : колективна монографія / В. Резнік, В. Степаненко; за заг. ред. В. Резніка. Київ : Інститут соціології НАН України, 2022. 249 с. URL: <https://i->

soc.com.ua/assets/files/library/2022-istorikoteoretichnij-analiz-doslidnickih-program.pdf

2. Комплексні вимірювальні інструменти в соціологічних дослідженнях: розроблення, адаптація, обґрунтування достовірності : монографія / Є. Головаха, С. Дембіцький, Н. Паніна та ін.; за наук. ред. Є. Головахи та С. Дембіцького. Київ : Інститут

соціології НАН України, 2022. 405 с. URL: <https://isoc.com.ua/assets/files/library/kompleksni-vimiryuvalniinstrumenti-v-sociologichnih-doslidzhennyah.pdf>

3. Конспект лекцій з дисципліни «Методи соціологічних досліджень» для студентів першого (бакалаврського) рівня спеціальності 054 «Соціологія» (Модуль Теоретична сутність соціологічних досліджень) / укл. Мачуліна І. І. – Кам'янське, ДДТУ, 2018. – 33с. <https://www.dstu.dp.ua/Portal/Data/7/15/7-15-kl108.pdf>

4. Паніна Н.В. Технологія проведення соціологічного дослідження: Курс лекцій. 2-е видання, доповнене, К., 2007. 320 с. <https://surl.li/xnmekq>

Семінар 14.

Тема Підготовка та організація проведення соціологічних досліджень

Мета семінару: Навчити основам проектування соціологічного дослідження.

Завдання: Розробити компоненти програми дослідження; зрозуміти принципи вибірки; вивчити специфіку окремих методів.

План семінару

1. Програма соціологічного дослідження: методологічна та методична частини.
2. Об'єкт, предмет, мета, завдання та гіпотези дослідження.
3. Вибірка в соціології та методи збору даних (опитування, аналіз документів, спостереження, експеримент).

Теми для есе/доповідей

Мистецтво складання анкети: як не «підказати відповідь».

Метод фокус-груп: переваги та обмеження у маркетингу та політиці.

Соціологічний експеримент: від Стенфордського в'язня до сучасних онлайн-тестів.

Проблемні питання

1. Чому без чіткої гіпотези соціологічне дослідження перетворюється на збір випадкових фактів?
2. У чому полягає складність емпіричної інтерпретації абстрактних понять (наприклад, «патріотизм» чи «щастя»)?
3. Чому помилка у формуванні вибірки може коштувати всьому дослідженню наукової цінності?
4. Які переваги дає включене спостереження порівняно зі звичайним анкетуванням?

Рекомендації до самостійної роботи

Спробуйте сформулювати 2-3 гіпотези для дослідження на тему «Вплив дистанційного навчання на якість знань». Складіть коротку анкету (на 5 запитань) для перевірки однієї з ваших гіпотез. Опишіть, як би ви формували вибірку студентів вашого університету для репрезентативного опитування. Вивчіть різницю між контент-аналізом та звичайним читанням тексту. Ознайомтеся з правилами «лійки» при побудові структури анкети.

Проблемні питання для самостійної роботи

1. Які існують типи вибірки і коли їх доцільно використовувати?
2. Як перевірити надійність соціологічного інструментарію (анкети)?
3. Чому експеримент вважається найскладнішим методом у соціології?

Література:

1. Комплексні вимірювальні інструменти в соціологічних дослідженнях: розроблення, адаптація, обґрунтування достовірності : монографія / Є. Головаха, С. Дембіцький, Н. Паніна та ін.; занаук. ред. Є. Головахи та С. Дембіцького. Київ : Інститут

соціології НАН України, 2022. 405 с. URL: <https://isoc.com.ua/assets/files/library/kompleksni-vimiryuvalniinstrumenti-v-sociologichnih-doslidzhennyah.pdf>

2. Конспект лекцій з дисципліни «Методи соціологічних досліджень» для студентів першого (бакалаврського) рівня спеціальності 054 «Соціологія» (Модуль 1.

Теоретична сутність соціологічних досліджень) / укл. Мачуліна І. І. – Кам'янське, ДДТУ, 2018. – 33 с. <https://www.dstu.dp.ua/Portal/Data/7/15/7-15-k1108.pdf>

3. Паніна Н.В. Технологія проведення соціологічного дослідження: Курс лекцій. 2-е видання, доповнене, К., 2007. 320 с. <https://surl.li/xnmekq>

Семінар 15.

Тема Аналіз та узагальнення соціологічної інформації

Мета семінару: Ознайомити з методами обробки та інтерпретації отриманих даних. **Завдання:** Вивчити логіку описового аналізу; зрозуміти суть факторного та кластерного аналізу.

План семінару

1. Етапи обробки даних: підготовка, кодування та введення інформації.
2. Статистичні методи в соціології: від простого розподілу до кореляції.
3. Інтерпретація результатів та підготовка соціологічного звіту.

Теми для есе/доповідей

Візуалізація даних у соціології: як зробити цифри зрозумілими.

Помилки інтерпретації: чому кореляція не завжди означає причинно-наслідковий зв'язок.

Проблемні питання

1. Чому важливо перевіряти дані на «логічну несумісність» після збору?
2. Коли доцільно використовувати якісні методи аналізу замість кількісних показників?
3. Як соціологу уникнути суб'єктивності при написанні висновків?
4. Що робити, якщо результати дослідження повністю спростовують початкові гіпотези?

Рекомендації до самостійної роботи

Знайдіть у мережі приклад соціологічного звіту та зверніть увагу на те, як представлені дані (таблиці, графіки). Спробуйте пояснити різницю між середнім арифметичним та медіаною на прикладі доходів населення. Напишіть короткий висновок (3-4 речення) до уявної таблиці, де 70% молоді підтримують екологічні ініціативи. Ознайомтеся з поняттям «кореляційний зв'язок». Вивчіть структуру підсумкового звіту за результатами КСД.

Проблемні питання для самостійної роботи

1. Як факторний аналіз допомагає виявити приховані причини соціальних процесів?
2. Яким чином групування даних (кластеризація) допомагає у створенні соціальних типологій?
3. Чому візуалізація даних (інфографіка) стає критично важливою для сучасного соціолога?

Література:

1. Комплексні вимірювальні інструменти в соціологічних дослідженнях: розроблення, адаптація, обґрунтування достовірності : монографія / Є. Головаха, С. Дембіцький, Н. Паніна та ін.; занаук. ред. Є. Головахи та С. Дембіцького. Київ : Інститут соціології НАН України, 2022. 405 с. URL: <https://isoc.com.ua/assets/files/library/kompleksni-vimiryuvalniinstrumenti-v-sociologichnih-doslidzhennyah.pdf>
2. Конспект лекцій з дисципліни «Методи соціологічних досліджень» для студентів першого (бакалаврського) рівня спеціальності 054 «Соціологія» (Модуль 1. Теоретична сутність соціологічних досліджень) / укл. Мачуліна І. І. – Кам'янське, ДДТУ, 2018. – 33с. <https://www.dstu.dp.ua/Portal/Data/7/15/7-15-kl108.pdf>
3. Паніна Н.В. Технологія проведення соціологічного дослідження: Курс лекцій. 2-е видання, доповнене, К., 2007. 320 с. <https://surl.li/xnmekq>

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИКОНАННЯ РОЗРАХУНКОВО-ГРАФІЧНОЇ РОБОТИ

Розрахунково-графічна робота може бути прикладною (дослідницькою) або теоретико-аналітичною (структурною).

Варіант 1. «Соціологічний портрет соціальної групи»

Цей вид роботи спрямований на опанування методів опитування та первинної статистичної обробки даних.

Мета: Провести мікродослідження конкретної соціальної спільноти (наприклад, студентської групи, мешканців гуртожитку).

Завдання роботи:

- 1.Проектування: визначити об'єкт, предмет та прописати 2–3 гіпотези.
- 2.Збір даних: скласти анкету (10–12 питань) та опитати не менше 20 респондентів (можна через Google Forms).
- 3.Аналіз: згрупувати відповіді за категоріями.
- 4.Графічна частина: побудувати секторні та стовпчикові діаграми для кожного питання.
- 4.Висновки: підтвердити або спростувати запропоновані гіпотези.

Рекомендації до виконання:

При складанні анкети обов'язково додайте «паспортичку» (стать, вік, сфера діяльності), щоб порівняти відповіді різних підгруп. Використовуйте різні типи питань: закриті (з варіантами відповідей), напівзакриті («ваш варіант») та шкальні (оцінка від 1 до 5). Для візуалізації використовуйте Excel або Canva, стежте, щоб кожна діаграма мала назву та легенду. У висновках не просто описуйте цифри, а пояснюйте, *чому* отримано такий результат, спираючись на вивчені соціологічні теорії. Перевірте гіпотези: якщо ви думали, що 90% студентів працюють, а виявилось 30% – це теж цінний науковий результат.

Варіант 2. «Моделювання соціальної структури та мобільності»

Цей вид роботи акцентує увагу на аналітичних навичках та вмінні візуалізувати складні ієрархічні системи.

Мета: Візуалізувати стратифікаційну модель суспільства (або організації) та проаналізувати канали соціальної мобільності.

Завдання роботи:

- 1.Побудова моделі: на основі статистичних даних (Держстат України або Eurostat) побудувати «піраміду» соціальної стратифікації (за критеріями доходу, влади та освіти).
- 2.Аналіз інститутів: визначити 3 ключові соціальні інститути, які забезпечують стабільність цієї структури.
- 3.Графічна частина: накреслити схему «соціальних ліфтів» (каналів мобільності) для обраної структури.
- 4.Прогнозування: змоделювати наслідки «блокування» одного з каналів мобільності (наприклад, корупція в освіті).

Рекомендації до виконання:

Використовуйте актуальні дані за останній рік, посилаючись на офіційні джерела. У графічній частині чітко розмежуйте вертикальну та горизонтальну мобільність за допомогою стрілок різних кольорів. Описуючи «соціальні ліфти», наведіть приклади з історії або сучасності (наприклад, як інтернет став новим каналом мобільності). Зверніть увагу на «соціальні бар'єри» (фільтри), які заважають переходу з однієї верстви до іншої. Текстова частина повинна містити критичний аналіз: чи є дана структура стійкою, чи вона схильна до конфліктів.

Критерії оцінювання (загальні для обох робіт):

1. Обґрунтованість: наявність логічного зв'язку між темою та висновками.
2. Якість візуалізації: чіткість графіків, схем та діаграм.
3. Самостійність: використання авторських спостережень або власноруч зібраних даних.
4. Оформлення: дотримання стандартів цитування та структури звіту.

Приклад шаблону. Варіант 2: «Моделювання структури та мобільності»

1. Теоретична модель

Тип суспільства. Наприклад: Українське суспільство в період трансформації.

Критерії стратифікації. Опишіть, за якими ознаками ви поділяєте суспільство (дохід, освіта, влада, престиж).

2. Графічна модель стратифікації

Побудуйте «ромб» або «піраміду» на основі офіційної статистики (наприклад, дані про частку багатих, середнього класу та малозабезпечених).

3. Схема соціальної мобільності

Накресліть схему, де вказано основні «ліфти» (освіта, армія, шлюб, бізнес, політика).

Позначте стрілками можливі шляхи руху індивіда.

4. Розрахункова таблиця «Індекс соціального самопочуття»

Студент може самостійно розрахувати умовний рівень мобільності за формулою:

$$I_{sm} = \frac{N}{V_m} \times 100\%$$

$$V_m$$

де V_m – кількість осіб, що змінили статус, N – загальна кількість групи.

5. Аналітичний висновок

1. Який соціальний ліфт працює найкраще?

2. Які існують «соціальні бар'єри» (наприклад, висока вартість навчання чи корупція)?

3. Прогноз: чи стане структура більш справедливою через 10 років?

Рекомендації з оформлення:

Використовуйте **MS Excel** або **Google Sheets** для розрахунків, **Canva** або **Draw.io** для схем.

У списку літератури має бути не менше 5-х посилань на статистичні дані або наукові статті. Обсяг має складати оптимально 5–8 сторінок формату А4.

Тема РГР: «Соціальні мережі як чинник формування самооцінки та життєвих пріоритетів сучасної молоді»

1. Програма дослідження (Методологічний блок)

Об'єкт дослідження: молодь віком від 17 до 25 років (студенти).

Предмет дослідження: вплив контенту соціальних мереж (Instagram, TikTok, YouTube) на сприйняття власного успіху та зовнішнього вигляду.

Мета: виявити зв'язок між часом, проведеним у соцмережах, та рівнем задоволеності власним життям.

Гіпотези:

1. Студенти, які проводять у соцмережах понад 4 години на добу, частіше схильні до порівняння себе з іншими не на свою користь.
2. Візуальний контент «успішного успіху» викликає у більшості респондентів почуття тривоги або недостатності власних досягнень.

2. Шаблон анкети

Інструкція: Створіть Google Форму з наступними запитаннями:

Блок А: Соціально-демографічний

1. Ваша стать? (Чоловіча / Жіноча)
2. Ваш вік? (число)

Блок Б: Користувацький досвід 3. Скільки годин на добу ви в середньому проводите в соціальних мережах?

До 1 години

1–3 години

4–6 годин

Понад 6 годин

Яка мережа є для вас основною? (Instagram, TikTok, Telegram, Facebook, YouTube)

Блок В: Психологічне сприйняття:

5. Як часто ви порівнюєте своє життя з життям блогерів або знайомих у мережі? (часто/інколи/ ніколи)

6. Чи відчували ви почуття пригніченості через те, що ваше життя здається «менш яскравим», ніж у стрічці новин? (Так/Скоріше так/Скоріше ні / Ні)

7. Оцініть за шкалою від 1 до 5, наскільки важливо для вас отримувати «лайки» та позитивні коментарі (1 – зовсім не важливо, 5 – критично важливо).

Блок Г: Цінності 8. Що для вас є головним показником успіху? (гроші/творчість /родина/ популярність/саморозвиток)

3. Завдання для розрахунково-графічної частини

Студент має презентувати в роботі:

1. Таблицю кореляції: співставити відповіді на питання №3 та №6. (Чи справді ті, хто сидить довше, почуваються гірше?)
2. Графік 1 (Кругова діаграма): структура пріоритетів успіху серед молоді.
3. Графік 2 (Гістограма): рівень залежності самооцінки від соціального схвалення (лайків).
4. Аналіз «Цифрового Я»: Короткий опис того, наскільки реальний образ студента відрізняється від його профілю в Instagram (на основі відповідей).

4. Рекомендації до виконання

Вибірка: Опитайте мінімум 25–30 осіб. Поширте посилання у групових чатах Viber/Telegram.

Обробка: У Google Forms перейдіть у вкладку «Відповіді», там є готові автоматичні діаграми, які можна скопіювати в роботу.

Інтерпретація: Обов'язково використайте термін «відносна депривація» (відчуття втрати порівняно з іншими) при поясненні результатів.

Оформлення: Робота повинна мати вступ, основну частину з графіками та висновок (рекомендації, як зменшити негативний вплив мереж).

Результат дослідження: виконуючи таку роботу, студент не просто «рахує цифри», а бачить, як соціологія допомагає зрозуміти його власне життя та психологічний стан цілого покоління.

Тема РГР: «Аналіз механізмів соціальної мобільності на прикладі життєвого шляху історичної постаті або сучасного лідера»

1. Програма аналізу (Методологічний блок)

Об'єкт дослідження: біографія видатної особистості (на вибір студента: напр. *Ілон Маск, Стів Джобс, Маргарет Тетчер, Богдан Хмельницький* або успішний український підприємець/політик).

Предмет дослідження: соціальні ліфти, бар'єри та типи мобільності, які пройшла особа.

Мета: на конкретному прикладі показати, як індивід переміщується між соціальними стратами та які інститути йому в цьому допомагають.

2. Завдання та структура роботи

Крок 1. Визначення стартової позиції (базис)

Опишіть початковий соціальний статус особи:

Родина (дохід, освіта батьків).

Місце народження (столиця чи провінція).

Соціальний капітал на старті (зв'язки сім'ї).

Крок 2. Побудова «Графіка життєвого шляху» (графічна частина)

Накресліть систему координат:

Вісь Y: Соціальний статус (нижній – середній-вищий).

Вісь X: Часові етапи (Роки життя).

Позначте на графіку точки злету та падіння.

Крок 3. Визначення «Соціальних ліфтів»

Складіть таблицю, у якій вкажіть, які саме інститути допомогли людині піднятися:

Інститут освіти (отримання диплома престижного ЗВО).

Інститут шлюбу (вигідне (?) заміжжя/одруження).

Економічний інститут (створення успішного бізнесу).

Політичний інститут (перемога на виборах).

Крок 4. Аналіз соціальних бар'єрів

Опишіть, із якими перешкодами зіткнулася особа (гендерні стереотипи, відсутність капіталу, політичне переслідування, криза в країні).

3. Розрахунковий компонент (Індекс інтенсивності мобільності)

Для того, щоб робота була «розрахунковою», студент має оцінити інтенсивність мобільності за 10-бальною шкалою (де 1 – повна відсутність змін, 10 – перехід з нижчого класу до світової еліти).

Формула оцінки:

$$I_{int} = \frac{S_f - S_s}{T}$$

Де:

S_s – статус на старті (від 1 до 10).

S_f статус у фіналі (від 1 до 10).

T – кількість років, за які відбувся перехід.

4. Рекомендації до виконання

Не обирайте «ідеальних» героїв. Цікавіше аналізувати тих, хто мав періоди дискредитації або банкрутства (висхідна та низхідна мобільність).

Використовуйте інфографіку. Замість нудного тексту намалюйте «драбину», де кожен щабель – це конкретне досягнення (диплом, посада, перший мільйон)

Дайте відповідь на запитання: «Чи можливо повторити такий шлях у сучасній Україні? Що для цього потрібно змінити в роботі соціальних ліфтів?»

Приклад оформлення висновку:

«Аналізуючи шлях Стіва Джобса, ми бачимо, що головним соціальним ліфтом для нього стала освіта та інноваційна діяльність (економічний інститут). Його

мобільність була індивідуальною, висхідною та вертикальною. Інтенсивність складала 0.3 бали статусу на рік...»